

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.9>

### ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У ВИГЛЯДІ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

**Пісний Віталій Ігорович,**  
orcid.org/0000-0003-2847-0146  
здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»  
Національної академії внутрішніх справ



*У статті висвітлюються основні положення проведення судової експертизи як основної форми використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень під час розслідування кримінальних правопорушень.*

*Мета статті полягає в узагальненні та систематизації особливостей проведення судової експертизи та використання отриманих результатів під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди.*

*Відповідно до мети та завдань дослідження використано систему методів пізнання, використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, формально-юридичний метод під час дослідження законодавчого тлумачення поняття судової експертизи. За допомогою статистичних методів проаналізовано види судових експертиз, які призначалися під час розслідування за таких умов. Метод причинно-наслідкового аналізу було використано для обґрунтування значення судової експертизи під час розслідування технології злочинного збагачення.*

*За результатами аналізу емпіричної бази визначено основні дві групи експертних досліджень: економічні та криміналістичні. Розглянуто можливості судової економічної, судової фінансово-кредитної та судової бухгалтерської експертизи, окреслено коло вирішуваних питань та їх значення для розслідування технології злочинного збагачення. Наголошено на необхідності врахування ризиків можливого використання для легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, нової технології електронних грошей та віртуальних активів.*

*Визначено, що найбільш поширеними криміналістичними експертизами під час розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення є: техніко-криміналістичне дослідження документів, експертиза спеціальних речовин, експертиза відео-, звукозапису, портретна та почеркознавча експертизи.*

**Ключові слова:** технологія злочинного збагачення, спеціальні знання, економічні експертизи, криміналістичні експертизи.

#### ***Pisnyi Vitalii. Conducting forensic examinations and using their results in the investigation of legalization (laundering) of property received by an official in the form of improper benefit***

*The article highlights the main provisions of the forensic examination as the main form of using special knowledge and scientific and technical achievements in the investigation of criminal offenses.*

*The article is aimed at generalizing and systematizing the features of forensic examination and using the obtained results in the investigation of legalization (laundering) of property obtained by an official in the form of undue benefit.*

*In accordance with the goals and objectives of the study, a system of methods of knowledge was used, general scientific and special research methods were used. In particular, the formal legal method – in the study of the legislative interpretation of the concept of forensic examination. Using statistical methods and types of forensic examinations that were appointed during the investigation under these conditions were analyzed. The method of causal analysis was used to justify the value of forensic examination in the investigation of technology of criminal enrichment.*

*According to the results of the analysis of the empirical base, the main two groups of expert studies were determined: economic and forensic. The possibilities of judicial economic, judicial financial-credit and judicial accounting expertise are considered, the range of issues to be resolved and their significance for the investigation of the technology of criminal enrichment are outlined. The need to take into account the risks of possible use for legalization (laundering) of property received by an official in the form of undue benefit, new technology of electronic money and virtual assets is emphasized.*

*It is determined that the most common forensic examinations in the investigation of the studied technology of criminal enrichment are: technical and forensic examination of documents, examination of special substances, examination of video, sound recording, portrait and handwriting examinations.*

**Key words:** *technology of criminal enrichment, special knowledge, economic expertise, forensic expertise.*

**Вступ.** Незважаючи на проголошений курс на боротьбу з корупційними кримінальними правопорушеннями, слід констатувати, що ці проблеми досі залишаються актуальними та гострими.

Тіньова економіка та корупція є взаємопов'язаними та взаємозумовленими явищами, оскільки тіньова економіка сприяє зростанню масштабів корупції, яка, своєю чергою, є основою функціонування тіньової економіки. Крім того, корупція є одним з основних джерел доходів, одержаних злочинним шляхом, а також ключовим елементом для багатьох схем їх легалізації (відмивання) [1, с. 34].

Під час розслідування технології злочинного збагачення, а саме способу легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, найбільш ефективною процесуальною формою використання спеціальних знань є проведення судових експертиз.

Деякі аспекти проведення судово-експертних досліджень під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, висвітлено в наукових працях таких сучасних учених: О.В. Халіна [2], С.В. Рокуня [3], С.О. Торопчина [4], А.В. Шевчишена [5], Ю.О. Андрейка [6], О.М. Таркана [7], Р.В. Лева [8], О.М. Шрамка [9] та ін.

Однак узагальнення та систематизація ключових особливостей проведення судо-

вої експертизи під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, як технології злочинного збагачення, залишається не досить висвітленим у науковій літературі.

**Постановка завдання.** У статті висвітлюються види судових експертиз, які проводяться під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди.

**Результати дослідження.** Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [10].

Отримання об'єктивних результатів проведеного експертного дослідження багато в чому залежить від своєчасності їх проведення, а також правильно вибраного предмета дослідження й чіткого формулювання запитань експертам. Експертиза визнається основною формою використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень під час розслідування кримінальних правопорушень. Сутність експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду

на основі його спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, що відображено у висновку експерта. Такий висновок вважається окремим процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84, ст. ст. 101, 102 КПК України) [11, с. 49–50].

Результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень у межах предмета дослідження свідчать, що під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, як технології злочинного збагачення, призначались три основні групи експертних досліджень: економічні, криміналістичні та інженерно-технічні. Серед економічних експертиз найбільш поширеними були: судово-економічна експертиза (у 23,1% випадків), судово-бухгалтерська експертиза (17,8%), фінансово-економічна експертиза (11,3%). Серед криміналістичних експертиз переважно призначалися: почеркознавча експертиза (у 8,8% випадків), техніко-криміналістична експертиза документів (37,5%), експертиза матеріалів, речовин та виробів (7,3%), серед інженерно-технічних – комп'ютерно-технічна експертиза (23,4%).

Питання, які ставлять перед експертним дослідженням, формуються виходячи з обставин, які підлягають встановленню. В ході нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути можливості судових експертиз під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди [12, с. 478; 13, с. 220].

Судово-економічною експертизою є експертне дослідження матеріальних об'єктів (документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності), що містять інформацію про обставини кримінального провадження. Предметом судово-економічної експертизи є відображені в документах господарські (фінансові) операції, що є об'єктами дослідження, відображають стан і результати економічної діяльності суб'єктів економічних відносин та визначаються завданнями, поставленими перед нею, змістом питань, які вона вирішує у правоохоронній і судовій діяльності. За напрямками досліджень економічна ек-

спертиза розподіляється на бухгалтерську, фінансово-економічну та фінансово-кредитну експертизи та включає дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій; дослідження документів фінансово-кредитних операцій, кожна з яких має свій предмет та завдання [14].

За необхідності дослідження фінансово-економічної сторони діяльності підприємства, яке є причетним до легалізації (відмивання) майна, призначається фінансово-економічна експертиза. Її головними завданнями є встановлення: джерел формування фінансових ресурсів підприємства; дотримання правил нарахування і строків внесення податків та інших обов'язкових платежів; дотримання правил фінансування і кредитування, встановлених чинним законодавством (у тому числі валютного законодавства); платоспроможності підприємства (спроможність виконувати зобов'язання перед постачальниками, кредиторами, державою, акціонерами і власними працівниками); дотримання законодавства про зовнішньоекономічну діяльність; призначення витрачання кредитних коштів; призначення витрачання коштів, одержаних з бюджетного фінансування; достатність підстав для перерахування коштів за межі України; фактів повернення коштів або матеріальних цінностей на територію України [15]. Фінансово-економічна експертиза дає змогу: встановити факт того, що сумнівна фінансова операція має ознаки легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; визначити суб'єкта господарювання, де відбувалися операції з легалізації доходів; з'ясувати економічне обґрунтування цих угод, зокрема визначити, чи не були вони завідомо збитковими для однієї зі сторін; встановити стан та інтенсивність використання оборотних активів суб'єкта господарювання й джерела їх формування; визначити безпідставність і неправомірність перерахування коштів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги; з'ясувати невідповідність угоди чинному законодавству; встановити джерела створення тіньових доходів, методи і способи їх легалізації, документи, на

підставі яких здійснювалася легалізація, тощо [16, с. 93].

Предметом судово-бухгалтерської експертизи у провадженнях про розслідування технології злочинного збагачення є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах та податковій звітності, яка може свідчити про легалізацію доходів. На підставі дослідження документів експерт робить висновок щодо характеру господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку. Головними завданнями судово-бухгалтерської експертизи є встановлення документальної обґрунтованості недостач або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди; правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей та руху грошових коштів; відповідність відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і звітності; кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку; документального обґрунтування списання сировини, матеріалів, готової продукції і товарів; правильності визначення оподатковуваного прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та обчислення податків; недоліків в організації бухгалтерського обліку, які сприяли чи могли сприяти заподіянню матеріальної шкоди або перешкождали її своєчасному виявленню [17, с. 179–180].

Судово-бухгалтерська експертиза під час розслідування допомагає усунути суперечності, які можуть виникнути між матеріалами документальних перевірок та матеріалами кримінального провадження, підтвердити чи спростувати результати документальних перевірок та ревізій, спростувати чи підтвердити розмір спричиненої матеріальної шкоди, встановити стан ведення бухгалтерського обліку та звітності, діагностувати факти порушення фінансового законодавства, визначити коло осіб, які є відповідальними за про-

ведення фінансових операцій і допустили виявлені порушення.

У разі призначення економічних експертиз слід врахувати також ризики можливого використання для легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди нової технології електронних грошей – блокчейн, що являє собою базу даних загального користування, яка функціонує без центрального керівництва. Якщо зараз усі операції з грошми, документами проходять через посередників (банки, державні органи або нотаріуси посвідчують дійсність операцій), то з часом у цьому не буде потреби (можливо, ускладниться процес збирання доказів). На думку розробників системи, якщо технологія буде впроваджена, то контроль за банками, аудиторями, контролерами, страховими компаніями інших реєстраторів не буде потрібний. Оскільки програмний код мережі буде відкритий, то будь-який громадянин матиме змогу користуватися системою, однак особисті дані та інша персональна інформація залишаться конфіденційними [18, с. 154].

Розгляд можливості криміналістичних експертиз під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, слід розпочати з найбільш поширеного її виду – техніко-криміналістичного дослідження документів.

Такий вид експертизи може ідентифікувати технічні пристрої і прилади, матеріали, які використовувались під час виготовлення і підроблення документів, на підставі яких незаконно отримані кошти чи майно набули статусу законно отриманих; встановити відносну давність виготовлення документа або виконання окремих його реквізитів. Широке використання документальних (паперових чи електронних) носіїв інформації, печаток та кліше зумовлює залучення експертів у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів. Об'єктами техніко-криміналістичної експертизи документів є документи, грошові білети, цінні папери. Але безпосередніми об'єктами експертизи виступають окремі їхні елементи – текст, підпис, бланк, матеріал відбитка, печатки, певний дефект документа [19, с. 147]. Під час

розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення техніко-криміналістична експертиза документів дає також можливість ідентифікувати банкноти як грошові кошти.

У більшості проваджень, коли на початковому етапі було проведено тактичну операцію, пов'язану із затриманням одержувача на місці кримінального правопорушення, велике значення має експертиза спеціальних речовин, що були використані для помітки предмета неправомірної вигоди. На важливості цього виду судової експертизи для розслідування неправомірної вигоди неодноразово наголошували науковці [20, с. 12].

Іншим видом криміналістичних експертиз, проведення яких є доцільним під час розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення, є експертиза відео-, звукозапису. Відповідно до сучасних можливостей експертиза відеозвукозапису може призначатись із метою вирішення двох груп завдань: а) встановлення технічних умов і технології отримання відеозвукозапису; б) ототожнення особи за фізичними параметрами голосу [21]. Об'єктами такої експертизи є звукова, у тому числі й мовленнєва інформація, котра зафіксована на фонограмі, а також носії й технічні засоби зняття й фіксації інформації, котрі є речовими доказами за кримінальним провадженням. Для запису та відтворення інформації застосовуються різноманітні пристрої зняття, передавання та фіксації інформації, котрі також можуть бути надані на дослідження експерту [22, с. 49–50].

Об'єкти дослідження експертизи відео-, звукозапису – аудіо-, відеоматеріали досить часто отримуються внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Після вирішення питання щодо відсутності ознак монтажу або інших артефактів запису, які б свідчили про втручання у цілісність звукових чи відеоданих, ідентифікації змісту текстового відтворення розмов, наведених у протоколі за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій з її аудіозаписами чи відеозаписами, у випадку, коли підозрюваний заперечує свою присутність на відео, доцільно призначити у справі судову портретну експертизу.

Портретна експертиза є однією з видів криміналістичних експертиз, що проводяться з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження [23, с. 107]. Метою експертизи є вирішення питання: одна чи різні особи зображені на представлених фотокартках або інших об'єктивних зображеннях зовнішнього вигляду людини.

Об'єктами портретних експертних досліджень є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовано портрети ототожнюваної особи. При цьому портретна експертиза встановлює, одна чи різні особи зображені на двох і більше фотознімках, чи не зображена на фото-портретному знімку певна людина тощо. У випадках, коли фіксація зовнішнього вигляду особи здійснювалася за допомогою цифрової фотографічної та відеотехніки на дослідження, як правило, надають «тверді копії». Тверда копія – це копія електронного зображення, що роздрукована за допомогою друкарського пристрою (принтера) на твердому носії, наприклад, на папері. Інколи таку інформацію можна надавати у прихованому від безпосереднього сприйняття цифровому вигляді на магнітному чи подібному до нього носії – жорсткому диску, CD-R, DVD-R-диску, Flash-носії та ін. [24, с. 17].

Почеркознавча експертиза призначається із метою ідентифікації виконавця рукописних записів і підписів. Головним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених і цифрових) та підпису. Унаслідок дослідження можна встановити конкретного виконавця рукопису або підпису, який безпосередньо склав документи, що підтверджують факт легалізації незаконно отриманих коштів або майна. Оскільки підпис є ідентифікуючим знаком певної особи, передусім необхідно встановити, чи самостійно особа виконала сумнівний підпис. Ця експертиза передбачає також виконання окремих завдань неідентифікаційного характеру (установлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані

виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [16, с. 95].

Фахівці в галузі судової експертизи зазначають, що аналіз практики проведення комп'ютерно-технічних експертиз, а також узагальнення наявних у літературі відомостей, зважаючи на джерело і носії комп'ютерної інформації, свідчить, що коло можливостей таких досліджень досить велике й визначається з урахуванням видового поділу цієї експертизи та поставлених перед нею завдань [16, с. 96]. Предметом комп'ютерно-технічної експертизи є закономірності формування і дослідження комп'ютерних систем і руху комп'ютерної інформації, дослідження фактів і обставин, пов'язаних з проявом цих закономірностей за завданням слідчих і судових органів [25].

**Висновки.** Отже, можна дійти висновку, що ключовим елементом системи антикорупційних заходів є ефективне виявлення та розслідування як корупційних кримінальних правопорушень, так і легалізації (відмивання) майна, одержаного від такої протиправної діяльності. Під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, необхідним є застосування спеціальних знань з бухгалтерського, податкового обліку та фінансової звітності підприємств, а також використання можливостей криміналістичних експертиз. Вирішення питань, які ставляться перед експертами, дає можливість слідчому дослідити обставини вчинення кримінальних правопорушень, які входять до складу технології злочинного збагачення, встановити винних осіб та здобути належні та допустимі докази для їх притягнення до відповідальності.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. П'ясецька-Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 34–39.
2. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія. Херсон : Гельветика, 2018. 244 с.
3. Рокуль С.В. Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2021. 267 с. URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/svrdf/df021/>.
4. Торопчин С.О. Розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 21 с.
5. Шевчишен А.В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: теорія та практика : монографія. Київ : Правова Єдність, 2019. 534 с.
6. Андрейко Ю.О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 283 с. URL: [http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17597/1/dys\\_andreiko\\_yuo.pdf](http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17597/1/dys_andreiko_yuo.pdf).
7. Таркан О.М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 244 с.
8. Лев Р.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права : дис. .... д-ра філософії : 081 «Право». Ірпінь, 2022. 253 с. URL: [https://drive.google.com/file/d/1\\_GxAcrKIxxT5xnVIOzclZSxZO0H7qVoQ/view](https://drive.google.com/file/d/1_GxAcrKIxxT5xnVIOzclZSxZO0H7qVoQ/view).
9. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 272 с.
10. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.
11. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
12. Черноус Ю.М., Лісіцький А.В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Елек-*

тронний юридичний журнал. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

13. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 219–225. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.34>.

14. Економічна експертиза. URL: <https://ndlse.com.ua/ekonomichna-ekspertyza.html>.

15. Підготовка і призначення окремих видів експертиз. URL: <http://xn-80aatn3b3a4e.xn--p1ai/book/5469/>.

16. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : методичні рекомендації / С.С. Чернявський, О.Є. Користін, В.А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

17. Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань у сфері підприємництва : навчальний посібник. / за ред. О.М. Бандурки. Харків : Рубікон, 2000. 272 с.

18. Халін О.В. Використання спеціальних знань в прогнозуванні та розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 36. С. 166–168.

19. Головіна В.П. Розслідування шахрайств з грошово-кредитними ресурсами у банківській сфері на початковому етапі. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип. «Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України»*. 2002. Ч. 1. С. 146–149.

20. Ляш А.О., Ліщенко В.М. Огляд у справах про одержання хабара: деякі проблеми. *Адвокат*. 2013. № 4 (151). С. 10–13.

21. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

22. Гора І.В. Експертне забезпечення досудового розслідування корупційних злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. Ч. 1 (35). С. 47–50.

23. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. А.М. Коструб, О.С. Павленко, Т.Г. Чашницька. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2013. 184 с.

24. Гора І.В., Колесник В.А. Сучасні криміналістичні дослідження допомагають встановленню істини не лише в судочинстві. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 16–21.

25. Комп'ютерно-технічна експертиза. *Незалежний інститут судових експертиз* : вебсайт. URL: <https://nise.com.ua/it-ekspertyza>.